

DIMITRIE BOLINTINEANU – UN MORALIST UITAT

CONSTANTIN STROE

Dimitrie Bolintineanu – a Forgotten Moralistic. The paper reveals the amplitude of the investigation carried out by Dimitrie Bolintineanu on the phenomenon of ignoring religion, fatherland and justice in the society of his time. Bolintineanu examines various aspects of this disregard: its causes, manifestations, and consequences, in relation to society and to State, to the governing class and to the governed ones, especially the peasants. The special importance Bolintineanu accords to the “indifference to religion, fatherland and justice” is dictated not so much by their intrinsic value, as by the disastrous consequences this indifference has for the morality; he goes so far as to consider the existence of morality as being conditioned by religion, patriotism and the sense of justice.

Keywords: morality, religion, patriotism, justice, moral decline.

Îndeobște, scriitorii – poeți, romancieri, dramaturgi – sunt cunoscuți de marele public datorită produselor lor literare și mai puțin pentru scrierile lor în domenii colaterale. De aceea, cu trecerea timpului, ultimele și devin „pierderi colaterale”, fiind neglijate și uitate de cei care se ocupă cu valorificarea doar a operei literare în sine (propriu-zise). Este și cazul lui Dimitrie Bolintineanu, a cărui operă poetică și proză a fost publicată în numeroase ediții, fiind cunoscută de aproape toți cei care au trecut studiile gimnaziale. Nu același lucru s-a petrecut cu „trei scrieri extrem de interesante, rămase mult timp, un secol și câteva decenii, prea puțin sau deloc cunoscute, și anume: *Nepăsarea de religie, de patrie și de dreptate la români, România roabă la austro-maghiari? și Cartea poporului român. Cugetări filosofice și politice în raport cu starea actuală a României*. În prima scriere, *Nepăsarea de religie, de patrie și de dreptate la români*, pe care o reedităm acum pentru prima dată, Dimitrie Bolintineanu își propunea să analizeze «cauzele cele mari ale decadenței națiunii noastre»¹.

Întrucât această lucrare vizează zona mea de interes și competență: istoria reflecției morale românești –, mi-am propus aducerea la cunoștința celor de azi a ideilor despre morală și moralitate cuprinse în ea, ale celui care „s-a numărat printre cei mai devotați sfetnici și colaboratori cu domnitorul Alexandru Ioan Cuza, punând împreună bazele României moderne”².

¹ Teodor Vârgolici, *Prefață*, în Dimitrie Bolintineanu, *Nepăsarea de religie, de patrie și de dreptate la români*, Editura Gramar, București, 2007, p. 6-7.

² *Ibidem*, p. 5.

Încă din Cuvânt-dedicație, adresat direct unei persoane anume – general Constantin Herescu Năsturel, D. Bolintineanu își exprimă nemulțumirea față de contemporani ale căror moravuri lasă de dorit, din vreme ce se complac într-o stare de nepăsare totală față de „această patrie română care cu toate legile ei libere și egalitare, nu se mai face nimic pentru ea, ci tot pentru noi”³. Constatarea lui fiind aceea că „relele noastre de astăzi purced din nepăsarea de religie, de patrie și de dreptate” își propune să dovedească acest lucru în această lucrare.

Încă din debutul ei aflăm „care sunt cauzele cele mai mari ale decadenței națiunii noastre: «Una este nepăsarea de *religie*, alta nepăsarea de *patrie* și a treia de *dreptate*»”⁴. Dintre acestea cea mai „adâncă”, adică gravă prin consecințe, i se pare lui Bolintineanu nepăsarea față de Dreptate, pentru că, argumentează el, scopul Umanității este dreptatea. „În *dreptate* este tot; în *dreptate* este Dumnezeu, este *viața*, este *ordinea*, este *națiunea*, este *puterea*, este *gloria*, este *libertatea*, este *egalitatea*, este *umanitatea*”⁵. Așadar, în interpretarea lui Bolintineanu, Dreptatea este valoare integratoare a aproape tuturor celorlalte valori care asigură viața morală, cu toate ale ei, în drumul către Umanitate. Cum sublinia el „Dreptatea este voința puternică și statornică de a da fiecăruia ceea ce este al său. Este o virtute prețioasă unită la sentimentul egalității omenești, izvorul tuturor virtuților politice și morale, echitatea”⁶. Dreptatea este un sentiment natural intrinsec ființei omenești, ca urmare, a-l priva pe om de acest sentiment specific lui echivalează cu „degradarea lui în starea de vită”⁷.

Pentru a ajunge la dreptate, asertează Bolintineanu, sunt necesare „două mari principii și mijloace”: religia și naționalitatea. Ca urmare, spune el, „Cestiunea religiei este aceea care decide de *patrie*, de *dreptate* și de *morală*”⁸. Cum? Simplu, spune el, dacă ținem seama de serviciile aduse umanității de creștinism, ca principiu moral. Creștinismul aduce popoarelor „religia, morala și libertatea” tocmai în momentul în care ele se găseau într-o situație dificilă. Dar, adaugă el, pentru a avea o opinie corectă despre ce a făcut religia „pentru societăți, pentru dreptate” este necesar „să arătăm asemenea partea cea rea sau abuzul care a împiedicat dezvoltarea misiunii ei”. Astfel, în construirea edificiului său argumentativ, Bolintineanu pleacă de la ideea că omul este religios prin natura sa, că „Religiunea este legea cea mai mare a ființelor inteligente”. (...) „Ființele mai prejos de om fără libertate și fără rațiune se supun fatalicește legilor lor. Omul este inteligent și liber”⁹. Din această postură el (omul) își „face” religia, ca „nemulțumirea dată la cele mai misterioase trebuințe ale sufletului, expresiuni de raporturi care unesc creatura cu Creatorul”¹⁰.

³ Dimitrie Bolintineanu, *Nepăsarea de religie, de patrie și de dreptate la români*, Ediție îngrijită și prefațată de Teodor Vârgolici, Editura Gramar, București, 2007, p. 13.

⁴ *Ibidem*, p. 15.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 63.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 14.

⁹ *Ibidem*, p. 15.

¹⁰ *Ibidem*.

Căci dacă celelalte viețuitoare „mai prejos de om”, lipsite de rațiune și de libertate sunt guvernate de legile biologice ale regnului și ale speciilor cărora le aparțin, omul este singura ființă care își poate da sieși reglementări după care să-și conducă viața: morale, juridice, religioase, politice ș. a. m. d. Într-un astfel de context și „religiunea se face legea omului” și, implicit, a societății care-i leagă pe oameni între ei, formând un tot. Capacitatea omului de a-și da sieși legi este sădită „în natura sa, purcede din ea, și de aici se face legea”. Spiritul gregar al omului a fost favorizat și potențat de „simțământul religiei”, remarcă Bolintineanu. Căci, postulează el, „Nu este niciun popor în lume fără religie” și „Cea dintâi instituțiune omenească a fost religia, odată cu familia, odată cu societatea, odată cu omul”¹¹. Precizarea lui întărește ideea anterioară: „Religia este născută cu omul”, iar citatul pe care îl dă din Plutarh îi oferă suport argumentativ: „Aruncați ochii pe fața pământului, zicea Plutarh, veți vedea cetăți fără ziduri, fără magistraturi, popoare fără locașe fixe, fără datina monedei, dar nu veți găsi niciun popor fără conștiința zeilor”¹².

În legătură cu ideea că omul este religios din momentul creării sale pe planeta Pământ, pe care o promovează și o propagă, Bolintineanu critică și respinge teoria opusă creației, a originii animale a omului și a evoluției, precum și a concepției materialiste ce decurge din ea, pe considerentul că ruinează creștinismul și îl „șterge pe Dumnezeu după Umanitate”¹³ și aduce laude reprezentanților filosofiei spiritualiste din secolul al XIX-lea pentru faptul că sunt în consonanță cu „scriitorii ortodocși”. Căci, insistă el, religia nu este doar o convenție, fără rădăcină în natura omului și a societății. În perspectiva susținerii acestei idei critică pe aceia care o văd ca pe „o instituție născută spre a servi de unealtă despotismului și a duce popoli ca pe vite”¹⁴. Nu există societate fără religie. Forma pe care o îmbracă religia este în funcție de gradul de dezvoltare și civilizare a respectivei societăți. „Cea mai sălbatecă are o religie căreia îi da forma sa sălbatecă”¹⁵. De-a lungul existenței sale, religia a fost de multe ori în pericol. Cel mai mare pericol îl constituie formalismul, adică situația în care în ea sunt multe ceremonii și puțin sentiment și puține idei. Cu alte cuvinte, când lipsesc simțirea și cugetarea.

1. Analiza lui Dimitrie Bolintineanu a ceea ce el numește „*nepăsarea de religie*” nu este făcută în manieră teologică și însoțită de văicăreală, ci cu o anumită sobrietate și rigoare, într-o modalitate asemenea (amintind de a) unui istoric și filosof al religiei dublat (completat) de un politolog. Pentru că, el sesizează că adesea, această problemă își face simțită prezența și în alte planuri, „legile bisericii treceau în datine, datinile erau simple și morale”. Investigarea realizată de el fenomenului ignorării religiei de către societatea vremii lui este amplă vizând multitudinea aspectelor implicate: cauze, forme de manifestare, consecințe (în raport cu societatea, în raport cu statul, în raport cu cei aflați la guvernare, în raport cu cei guvernați și în special cu țaranii).

¹¹ *Ibidem*, p. 16.

¹² *Ibidem*, p. 17.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 40.

¹⁵ *Ibidem*.

Insistând pe rolul benefic avut de creștinism prin aportul său în viața popoarelor care l-au îmbrățișat și adoptat, Bolintineanu încerca să-și motiveze opinia că religia creștină este configuratoarea unei palete largi de valori general-umane. „Christ mort pentru *dreptate*, pentru *libertate*, pentru *fraternitate* (...) pentru *patrie* (...) pentru *adevăr*”¹⁶. Urmare a *aproprierii* acestei idei, Bolintineanu conturează și idealul său de pedagogie (educație) morală: „Muma naștea fii săi în ideile morale și religioase spre a-și face datoriile către Dumnezeu, către societate, către familie, cu mijloacele ce le ținea de la Dumnezeu; fiicele spre a iubi pe Dumnezeu, patria, familia, binefacerile și virtutea”¹⁷.

Raportându-se la realitatea românească, Bolintineanu arată că mai ales în perioada fanariotă, dar și după aceasta, în teritoriile românești totul a fost viciat, corupt existând o permanentă „luptă între bine și rău, între românism și străinism, între tiranie și libertate, între corupție și virtute”¹⁸, luptă în urma căreia nu întotdeauna a învins binele și a triumfat libertatea sau s-a impus virtutea. În această atmosferă de viciere morală a întregii societăți, observă el, biserica și clerul au cedat abandonându-și misiunea de îndreptare a relelor, conformându-se cerințelor mai marilor zilei. „Clerul se corupe” astfel încât „văzurăm în niște triste epoce, clerul nemairefuzând tiranilor măsurile lor blestemate, încă învățând poporul să știe că dreptatea porced de la Dumnezeu și dreptatea se tăgăduiește de guverne; că morala, libertatea, suveranitatea poporului porced de la Dumnezeu, și libertatea, suveranitatea poporului se tăgăduiesc de guvernele lor”¹⁹.

Quasi-abandonarea religiei este după părerea lui Bolintineanu un grav simptom al degradării vieții social-politice și moral-culturale pentru că prin aceasta religia înceta să mai fie „un consiliator moral lângă guvernul mirean” (al cărui rol era de a uni populațiile prin înrâurirea lor morală) și deschide drum ca „instrument politic” de uciderea nației, de uciderea dreptății. Dacă mai înainte, „Tronul mitropoliilor era sceptrul moral care comanda conștiințele spre bine și apăra pe cel slab de urgia celui tare. (...) Astăzi este nepăsare, nepăsarea are izvorul ei în slăbiciunea capilor bisericii. De va mai ține această coborâre a bisericii prin servilitate, religia va pieri între români și cu dânsa va pieri nația ea însăși”²⁰. Dimitrie Bolintineanu observa că renegarea bisericii este un fenomen întâlnit în toate straturile societății, începând cu tiranul, guvernânții și clerul și terminând cu poporul de rând, vinovăția aparținând cu precădere, celor dintâi. Pentru că, explică el, „Nepăsarea poporului pentru religie a născut din mai multe izvoare. Clerul, nația, guvernul sunt cei trei mari agenți care au lucrat prin știință sau neștiință, la nașterea nepăsării”²¹.

În opinia mea interesul deosebit pe care Bolintineanu îl acordă „nepăsării de religie”, nu este dictat de menținerea fenomenului religios ca atare, a religiei în sine,

¹⁶ *Ibidem*, p. 26-27.

¹⁷ *Ibidem*, p. 27.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 29.

²⁰ *Ibidem*, p. 33.

²¹ *Ibidem*, p. 32.

ci de consecințele ei dezastruoase în planul moralei, el ajungând până acolo încât să vadă existența moralei condiționată de cea a religiei: „Și le zicem la toți să se gândească, să mediteze, căci *piere religia* și cu ea *piere nația, piere dreptatea, piere morală*”²² (subl. mea - C.S.). Această relație de necesitate biunivocă dintre religie și morală este nu doar afirmată, ci și explicată de el astfel: „Suverana înțelegere dând omului instinctul social, dându-i trebuinți și prescriindu-i datorii, l-a înzestrat cu sentimente care i le arată și îl face să le iubească; cuvântul care, luminându-i conștiința, i le face cunoscute și cu o voință care să le împlinească. Dar patimile, dar viciurile corup sentimentele, întunec lumina cuvântului, rătăcind voința. În societăți unde este vigoare, unde domnesc bunele instincte sociale, conduse de un cuvânt drept și vărtos, tot merge bine; dar când vine corupția, depravația datinelor, când patimele egoiste înecă sentimentele mărinimoase, sting făclia cuvântului cum este astăzi la noi, o națiune nu mai are religie și piere. Triumful nobilelor și curatelor instincte este lipit în domnia credințelor morale și religioase. Când aceste credințe sunt curate, ele domnesc sufletele spre a le curăța și a le înflăcăra de o sântă ardoare pentru ceea ce este bun și frumos, mare și folositor”²³. Or, pentru aceasta, constată Bolintineanu, „Trebuia ca o religie să se coboare din cer și să vie prin sublimitatea moralei sale a acoperi fața lumii cu minunile abnegației, devotamentului și carității”²⁴.

Luând ca exemplu religia creștină, Bolintineanu arată „revoluția” (“minunea adevărată a cristianismului”) înfăptuită de aceasta în ceea ce privește viața individului uman, și anume, “reînnoirea omului vechi” prin schimbarea simultană a sufletului și a cugetării și conștientizarea rolului lui demiurgic. „Christ se făcea sufletul omului nou (...) ca să mulțumească conștiința creștinului, a poseda toată puterea pe pământ și în cer, a fi creatorul tuturor lucrurilor, a tot ce este realitate în cer și pe pământ”²⁵. “A dezrădăcina din inima omului fericirea pământească, a învăța să deprețuiască tot ce nu servă a face sufletul demn de această patrie, a disprețui tot ce nu contribuie a lumina conștiința noastră și cuvântul asupra datoriilor noastre, a îndulci relele fraților nostri, a lega fericirea noastră de fericirea neamului omenesc, iată rola religiei”²⁶ (relevată de Evanghelie). La această enumerare de funcții ale religiei, cu mare încărcătură morală, D. Bolintineanu mai adaugă și altele asemenea, cum ar fi: conștientizarea frățietății și egalității în fața lui Dumnezeu a tuturor oamenilor; convingerea lor că fiind frați și fii ai aceluiași Dumnezeu au datoria de a se iubi, de a se proteja, de a se ajuta; educarea în spiritul generozității și al mărinimiei, chiar și față de dușmani; impunerea „legilor de-a pururea ale moralei, regulile neschimbătoare ale vieții”; prescrierea datoriilor pentru „curățenia sufletului și a corpului” etc. Toate aceste „drepturi omenești”, adunate din doctrina creștină și răspândite de către filosofi secolului al XVII-lea au ajuns a fi indispensabile în viața societăților de astăzi, remarca Bolintineanu. De aceea, atrăgea el atenția, „Cine are nepăsarea de religie, are de libertate, de dreptate, de egalitate, de

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 33-34.

²⁴ *Ibidem*, p. 34.

²⁵ *Ibidem*, p. 26.

²⁶ *Ibidem*, p.34-35.

morală, de bine, de fericire, de Christ, de Dumnezeu și prin urmare de el însuși, de familia sa, de nația sa, de umanitate”²⁷.

Nu închei aceste considerații despre religie fără să menționez o idee a lui Bolintineanu care merită a fi reținută: aceea a necesității și chiar a primatului cugetării (cunoașterii) în raport cu sentimentul în procesul spiritualizării, în condițiile în care, de regulă și îndeobște, este acreditată teza că religia se întemeiază pe latura afectivă, sentimentală a omului și mai puțin pe latura sa rațională. În această perspectivă el precizează că „dar cunoștințele sunt necesare, există cu morala, prin ele se poate împlini misiunea spiritualizării. *Unde nu există inteligență, nu se poate spiritualiza*”²⁸ (subl. mea - C.S.). Într-o astfel de abordare, potrivnice unei astfel de misiuni a religiei sunt considerate de el ignoranța (necunoașterea) și supralicitarea importanței trebuințelor vieții materiale.

2. O a doua cauză a decadenței societății românești a timpului său în opinia lui Dimitrie Bolintineanu este *nepăsarea de patrie*. Încercând să clarifice un astfel de fenomen el face, mai întâi, o critică acelor care confundă patria cu monarhia și patriotismul cu fidelitatea și servilismul față de Domn (monarh) și, mai apoi, acelor care identifică patria cu statul. În acest sens scria că „Statul ia locul patriei și autoritatea locul statului, căci se pare că și statul are rudenie cu patria”²⁹. Făcând mențiunea că „Patria vine de la *pater*”, patria însemnând inițial familia în mare a acestui *pater*, el arată că, mai târziu, pentru unii „patria este tărâmul ce locuia”, iar pentru alții, mai ales din epoca modernă, patria presupunea existența libertății politice pentru cetățenii săi. „Unde nu există libertatea politică, este o țară locuită de turme de robi. Nu este un popor de cetățeni...”³⁰, ceea ce înseamnă că patrie au numai oamenii liberi, cetățenii cu libertate politică. Acolo unde individul trăiește izolat („omul trăiește în sine”) nu este patrie; patrie există doar atunci când oamenii, indivizii trăiesc într-o comunitate liberă, „căci acolo virtuțile, fericirile, gloria cetății sunt proprietatea tuturor”³¹. Bolintineanu conchide că patria „este ceva mai mult decât tărâmul unde ne hrănim. Este locul unde am văzut lumina, unde sunt afecțiunile, tradițiile, speranțele, proprietățile familiei, unde sunt familii amice, aliate prin comunitate de origine, de datine, de religie”³².

Asociat patriei este patriotismul, sentimentul de dragoste față de patrie. El se structurează în dependență de elementele cuprinse în noțiunea de patrie. De aceea, patriotismul este ceva mai mult decât dreptul și datoria locuitorilor de a se sacrifica pentru păstrarea „tărâmului unde ne hrănim”. „Astfel amorul patriei, dragostea de localitate, spiritul de familie vin din același sentiment...”³³. Patriotismul este

²⁷ *Ibidem*, p. 35.

²⁸ *Ibidem*, p. 31.

²⁹ *Ibidem*, p. 43.

³⁰ *Ibidem*, p. 44.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

incompatibil cu egoismul. Egoiștii înecă în ei acest sentiment. Pentru „inimi strânte și căzute” patriotismul este ceva meschin și personal, de tipul „ubi bene ibi patria”. Ca urmare, una din manifestările patriotismului constă „în a ști a subordona și sacrifica interesele sale particulare la interese generale, sau cel puțin să nu facă a se aprea aceste interese private asupra celor publice, când unele sunt contrarii celorlalte”³⁴. Așadar, în cazul unui conflict al intereselor, „oamenii virtuoși și morali” dau prioritate celor generale, care îi vizează pe cei mulți, adică își manifestă altruismul și generozitatea în beneficiul semenilor. Având la bază naționalitatea, spune Bolintineanu, patriotismul fiecărui individ se manifestă doar atunci când el are conștiința faptului că face parte din ea („că el este una din părțile totului”).

Sentimentul contrariu patriotismului este cosmopolitismul, care constă în „a iubi pe toți spre a nu iubi pe nimeni”³⁵. Atitudinea cosmopolită este nutrită și amplificată de demagogie, la care se adaugă „sentimente de egoistă ambiție”. Acestea constituie pentru unii („speculatorii de meserie în toate doctrinele liberale și morale, și poporane din orice clasă și facție”), spune Bolintineanu, mijloace de a-și „ascunde patimile și interesele personale”. Patrie și patriotism aflăm doar acolo unde domnesc libertatea, dreptatea și legea. Concepând patriotismul ca pe un sentiment înăscut, natural, Bolintineanu e constrâns de logică să accepte că și „nepăsarea de patrie este naturală”³⁶. De aceea, precizează el, „nu vom blama pe cei ce o au”, ci doar că aceasta generează răul, în perimetrul căruia „trădările și toate vițuriile sunt încurajate și onorate și virtuțile dezaprobată”³⁷. Ea este rezultatul unei stări de lucruri care, afectând (gangrenând) grav societatea, amintește de apocalipsă: „când trădarea, arbitrariul și corupția nu mai au rușine a vorbi în public ca femeile, desfrânate ce își arată corpul nud; când opinia rămâne surdă la vocea patriei, dreptății, adevărului și moralei; când științele sunt năbușite, artele stinse, literele ucise și disprețuite, comerțul lăsat liber la alegători ca să abuze de averea și de viața publicului; când orice concesiuni născătoare de risipe se concep în ideea nu a da *le bien être*, ci a crea mijloace de avuțirea celor care le fac; când toți nasc, cresc, se formă spre a trăi din bugetul statului; când munca nu se mai onoră și cerșetoria nu mai face a roși; când răpirea se pedepsește la cei săraci, și se cruță hoții înavuții prin case, prin moșii făcute în serviciu; când se despoie instituțiunile române de subvenții și se dă la instituții streine; când instrucția publică cheltuiește milioane ca să întreție sinecure pentru favoriți, și nu produce nici un om; când hoția și necapacitatea se exersă până la cel din urmă aginte al autorității publice asupra statului sau particularilor; când toate resursele de viață ale nației se fac instrumente servile în mâinile guvernelor ce nu mai sunt adevărata expresie a nației ci a streinilor”³⁸. Patriotismul înflăcărat al lui Bolintineanu îl opune nu doar cosmopolitismului, dar îl împinge spre xenofobie și, regretabil pentru statura sa intelectuală și morală, foarte mult spre antisemitism. Cu toate că laudă pe români pentru faptul că „toleră toate religiile în țara lor”, că „fuseră galantoni în darea drepturilor lor la

³⁴ *Ibidem*, p. 46.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 48.

³⁷ *Ibidem*, p. 51.

³⁸ *Ibidem*, p. 51-52.

streini”, el vituperează împotriva evreilor³⁹, pe care îi vede ca „noi elemente de discordie și de mijloace de slăbire și de pieire pentru această nefericită nație”⁴⁰ pentru că uneltesc și sunt în slujba altor state.

3. A treia cauză a decadenței moral-politice a nației române este în viziunea lui Dimitrie Bolintineanu, „nepăsarea de dreptate”. El constata, fără surprindere, că desconsiderarea dreptății este un fenomen generalizat la scara întregii societăți. Indiferența față de dreptate aparține nu numai guvernanzilor, ci și maselor guvernate. Nepăsarea guvernanzilor are loc cu acceptul acestora, al nației în întregul ei. „Într-o nație unde dreptatea domnește și este în sentimentele sale, în cugetările sale, în datinile sale, un guvern nu violează dreptatea fără a se ucide. Unde însă, din contra, sentimentele de dreptate, naturale ființei omenești, părăsesc pe om și îl lasă degradat în starea de vită, un guvern ce ar apăra dreptatea ar fi victima frumoaselor lui sentimente”⁴¹. Într-o atare situație avertismentul lui Bolintineanu este (sună) ca un blestem: „Amar aceluiași popor unde guvern și guvernanzii se unesc să zdrobească dreptatea”⁴².

Izvorul dreptății este în societate („Dreptatea rezidă în societate”). Ea constă în „voința puternică și statornică de a da fiecăruia ceea ce este al său. Este o virtute prețioasă unită la sentimentul egalității omenești, izvorul tuturor virtuților politice și morale, echitatea”⁴³. Dar această semnificație și însemnătate trebuie conștientizate și de către cei care o administrează din postura de guvernanzii, dar și de cei guvernanzii, care urmează să beneficieze de ea, în urma măsurilor luate de primii.

În absența simțului și cultului pentru dreptate, ea poate fi ușor ignorată de oricine. Ca, de pildă, când guvernanzii dispun de judecători, ei dispun și de „judecățile” lor (sentințe, decizii, hotărâri judecătorești); când interesul de partid trece înaintea celui al nației; când miniștrii fac trafic cu averea țării. În astfel de cazuri cei care au o asemenea conduită (comportare) nu au conștiință morală și se supun ca instrumente oarbe pentru înfăptuirea acțiunilor altora suspuși. Vina sacrificării dreptății pe altarul intereselor

³⁹ Văzând în „cestiunea evraică” nu o problemă religioasă, ci una politică, Bolintineanu o denunță ca fiind cea mai gravă problemă cu care se confrunta România, temerea lui mergând până acolo încât să scrie că „Evreii pot să aibă aspirații a fonda o nouă Iudee în Moldova”. „Evreii există, și dacă românii se uită cu temere la acele drepturi reclamate (drepturi politice - n.n. - C.S.) contra legilor lor, este că pe acei streini ce nu sunt creștini îi vede venind în patria lor, și deposedându-i de tot ce au mai sânt. Îi vede nu ca pe niște coloni, ce vin să ceară ospitalitatea datorită umanității, dar ca pe niște bande ce vin să facă cotropire, protejate de baionete nevăzute și mai periculoase decât cele ce se pot vedea și se pot încrușișă când streinul vine de îți calcă patria. Este o datorie sântă în toate societățile omenești, a nu ataca niciodată interesele celorlalte nații vecine, nici averea lor, nici mândria lor, dar este un drept sacru, ce naște cu omul, ce naște cu familia, ce se mărește cu nația, a se apăra de orice călcare de afară spre a-și păstra drepturile și libertățile, sau a muri cu conștiința dreptului” (Dimitrie Bolintineanu, *Nepăsarea de religie, de patrie și de dreptate la români*, ed. cit., p. 61-62)

⁴⁰ *Ibidem*, p. 61.

⁴¹ *Ibidem*, p. 63.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

egoiste personale ale celor care conduc țara, aparține, în egală măsură, și acestora, dar și maselor care nu au demnitatea și energia de a nu le accepta și a se opune.

Dimitrie Bolintineanu remarca relativitatea doctrinelor politice despre dreptate, care erau interpretate la întâmplare („cum se întâmplă”), în mod arbitrar, după oportunitate de către „Politicii noștri teoretici ai căror capi sunt doctorii apărători ai suveranității unui om pentru cuvinte de a înainta și a se îmbogăți din abuzuri, sunt când conservatori, când revoluționarii, după timp”⁴⁴. De exemplu, arăta el, separarea puterilor în stat pe care o reclamă și o declamă când sunt în opoziție, o denunță și o anulează când sunt la putere, dispunând, mai ales, de cea judecătorească. Concluzia lui era fără echivoc: „Nepăsarea nației de dreptate” vine „din coruperea doctrinelor politice și civice”⁴⁵.

Poetul *Legendelor istorice* constata cu disperare că „Patriotism, religie, dreptate, aceste trei mari simptome de viață, de putere, de viitor, nu mai există”, din cauza luxului, pe care îl considera ca răul major care „omoaie o națiune, dacă nu se iau măsuri să o oprească în pieirea sa. Desfrânată lăcomie de aur pentru fiecare, ca să mulțumească slăbiciunile materiale, lovește toată comunitatea”⁴⁶. Și toate acestea, adaugă el, „sunt adunate ori de unde în schimbul conștiințelor, în sacrificiul moralei, onoarei; corupe datinile, degradă conștiințele, ascunde adevărul, tăgăduiește dreptatea; societatea suferă, căci răul trece prin nervele corpului său, legea nu poate face nimic aici. Precât se înalță nivelul îndestulării materiale și cultura intelectuală, se rădică asemenea nivelul trebuințelor materiale și intelectuale”⁴⁷.

Dimitrie Bolintineanu este revoltat de „abuzul de conștiință” (citește „lipsă de conștiință”) care „domină în societate din palat până în colibă”, aceasta însemnând degradarea și pervertirea conștiinței și înlocuirea ei cu eternul metal prețios râvnit dintotdeauna de toți – aurul. „Îți faci datoria nu ai aur; nu ai aur ești pierdut”. Iar dacă nu cu aur, atunci cu favoruri, dacă ești de „partida celor puternici” sau cu abuzul, adică „Adio constituție, adio legi, adio putere, adio onoare, virtute, onestitate”⁴⁸. Luxul și aurul care duce la el fac din conștiință un obiect de negociere și de vânzare: „Un jurnalist laudă pe cel care îi dă aur, un jude condamnă pe cel ce n-are, i se ordonă; un om onest devine servil; își vinde votul, care este darul cel mai prețios al patriei, își vinde opinia, își vinde amicii, își vinde libertatea, își vinde patria dacă ar cumpăra-o cineva... Tot se vinde, tot se cumpără: (...) funcțiuni, concesiuni, favoruri, recompense naționale, dreptul de contracte, servă a înavuți pe cei ce au de vânzare conștiința”⁴⁹. Ce e de făcut în fața unei astfel de „apocalipsă morală”? Nimic mai mult și nimic mai deosebit, opinează Bolintineanu, decât implicarea fiecărui cetățean cinstit și corect în treburile publice. „...orice cetățean onest este dator să se intereseze de interesele publice, să aducă o picătură de balsam la rana care cangrenă corpul social; să nu se descurajeze de triumful viciului când el ar fi protejat de autoritate”.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 65.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 67.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 68.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 68-69.

Cu multă mâhnire și pe alocuri cu lehamite și deznădejde, Bolintineanu observa că „Nimic n-a făcut mai mult pe români nepăsători de patria lor ca nedreptatea. Ideea de nedreptate într-o societate presupune îndată o stare neregulată, o societate unde sunt apăsați și apăsători, jefuiți și jefuitori, unde legile nu se respectă de nimeni, o societate unde omul moral este nefericit, este persecutat și se vede izolat și străin, în aceea ce el era datat a numi patria sa”⁵⁰. Lipsa dreptății duce la degradarea morală a omului și a societății. Pentru că omul onest se retrage în sinele său, se înstrăinează de ceilalți semenii, dezamăgit că „dreptatea nu este dată celui ce o are”, ci „aceluia care se face instrumentul vil al sistemului” viciat de nedreptăți, renunță la idealuri, la virtute, nu își mai onorează datoriile și devine din ce în ce mai puțin responsabil de acțiunile lui. Într-un astfel de „sistem blestemat”, arată Bolintineanu, „orice merit este tăgăduit, la cei care nu devin instrumente ale apăsătorilor; orice crime sunt onorate când sunt făcute de acele instrumente. Morala este ofensată, în îngenuncherea dreptății, patria degradată și coborâtă a da nedreptatea, a tolera inegalitatea, a proteja imoralitatea, căderea, slăbiciunea, lașitățile stăpânilor, trădările moravurilor: orice inimă nobilă se sfiște și se izolează de o societate unde nu mai sunt cununi decât pentru blestemați. Astfel începe moartea națiilor”⁵¹. Mecanismul prin care se ajunge la „nepăsarea de dreptate” este relativ simplu. Iată-l deoalată de Bolintineanu însuși: „Nepăsarea de dreptate din partea celor ce guvernă un stat trece mai înainte la aceia cu care el guvernă, apoi se coboară chiar în familiile care trăiesc din nedreptate. De aici nepăsarea de dreptate”⁵². Scăparea din angrenajul acestui mecanism constă, după părerea lui, în venirea unei „mâini morale, harnice și puternice”, capabilă să smulgă din societate imoralitatea proliferată în toate straturile sociale într-o țesătură diversă de forme: minciună, corupție, servilism etc. De aceea, dreptatea pentru Bolintineanu, „nu este o profesiune simplă. Este și o misiune”⁵³, care presupune și o soluție, pe care el o împrumută (o preia) de la Ion Ghica „... câtă a se sacrifica ce este personal la ce este general”⁵⁴. Deci, opțiunea lui în planul moralei, cu mari sortiri de izbândă în înlăturarea răului (relelor) social(e) era abandonarea egoismului și îmbrățișarea altruismului.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 70.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, p. 73.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 74.